

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) [www. economy.nayka.com.ua](http://www.economy.nayka.com.ua) | № 4, 2020 | 30.04.2020 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2020.4.81](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.4.81)

УДК 657

*А. С. Колесніченко,
к. е. н., ст. викладач кафедри економічного аналізу та обліку,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
ORCID ID: 0000-0002-5007-9082*

КУРСОВІ РІЗНИЦІ В ОБЛІКУ ТА ЗВІТНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

*A. Koliesnichenko
PhD in Economics, Assistant Professor of the Department of Economic Analysis and Accounting,
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkiv, Ukraine*

EXCHANGE DIFFERENCES IN ACCOUNTING AND FINANCIAL STATEMENTS OF BUSINESS ENTITIES

Висвітлено стан та фактори зміни валютного курсу в Україні як індикатору зовнішньоекономічної активності й загальній діяльності на міжнародних ринках у світлі неефективної інвестиційної політики та ряду деструктивних трансформацій інституціонального середовища. Дана робота представляє характеристику поняття «іноземна валюта» в контексті положень основних законодавчих документів та з огляду на сферу регулювання бухгалтерського обліку. Звертаючись до викладення цього поняття в законодавстві, виділено такі специфічні форми та пов'язані елементи: кошти, платіжні документи, грошові знаки, електронні кошти, рахунки в банках та інших фінансово-кредитних установах. При цьому, зроблено акцент на ключовій ознаці, властивій всім переліченим атрибутам іноземної валюти, яка виражається в іноземному походженні. Визначено правила відображення операцій в іноземній валюті в бухгалтерському обліку. На цій основі розкрито порядок розрахунку курсових різниць та досліджено ключові питання щодо відтворення таких операцій в обліку й фінансовій звітності.

The deepening of European integration processes, the expansion of cross-border cooperation, the introduction of information infrastructure for network infrastructure and trade interconnections provide a new impetus for the development of innovative technologies, a business environment that forms numerous prerequisites for entering new markets. Under such conditions, the perception of export and import issues is transformed from a category specific to the sphere of everyday business activity, acquiring signs of operating activities.

The situation and factors of the exchange rate change in Ukraine as an indicator of foreign economic activity and overall activity in international markets in the light of inefficient investment policy and a number of destructive transformations of the institutional environment are highlighted. This paper presents a characteristic of the concept of "foreign currency" in the context of the provisions of the main legislative documents and in view of the scope of accounting. When referring to this concept in legislation, the following specific forms and related elements are highlighted: funds, payment documents, banknotes, electronic funds, bank accounts and other financial

institutions. Accordingly, emphasis is placed on the key characteristic inherent in all of the foregoing attributes of foreign currency, which is expressed in foreign origin. It was defined the rules for displaying foreign currency transactions in accounting. On this basis, the procedure for calculating foreign exchange differences is disclosed and key issues are discussed in relation to the reproduction of such transactions in accounting and financial statements.

In the course of the analysis it is substantiated that the peculiarities of accounting for foreign currency transactions are directly dependent on several factors. First, the type of balance sheet to which this operation belongs: monetary and non-monetary, plays a significant role. Second, special approaches to accounting for foreign currency transactions are due to the fact that the accounting and financial statements of such a transaction require conversion to the national currency.

Ключові слова: курс валют; курсові різниці; облік; фінансова звітність; інституціональне забезпечення.

Keywords: exchange rates; exchange differences; accounting; financial statements; institutional support.

Постановка проблеми. Поглиблення євроінтеграційних процесів, поширення транскордонного співробітництва, запровадження інформатизації мережевої інфраструктури та торговельних взаємозв'язків надає сьогодні новий імпульс розвитку інноваційних технологій, бізнес-середовища, яке формує численні передумови для виходу на нові ринки. За таких умов сприйняття питань експорту й імпорту трансформується з категорії специфічних до сфери повсякденної ділової активності, набуваючи ознак операційної діяльності. Так, для значної кількості суб'єктів господарювання, а в деяких випадках і для визначених галузей економіки операції в іноземній валюті відбуваються практично на постійній основі. Внаслідок зростання інтересу до якості обліку інвалютних операцій, зокрема, в контексті розрахунку та обліку курсових різниць.

Станом на 1 жовтня 2019 року загальна величина прямих іноземних інвестицій в Україну у вигляді акціонерного капіталу склала \$34,73 млрд, що на \$1,82 млрд, або на 5,5%, перевищує аналогічний показник, що мав місце на початок року. Обсяг отриманих інвестицій за перше півріччя 2019 року склав \$1,67 млрд, вилучених - \$0,98, однак у більшій мірі приріст був викликаний курсовою різницею, що було обумовлено зміцненням позицій гривні на ринку - \$1,14 млрд. За перший квартал 2019 року обсяг приросту прямих іноземних інвестицій в Україну склало \$45,5 млн. Розгорнуто це сальдо отримано з \$0,59 млрд надходжень та \$0,5 млрд вилучень, а внесок курсової різниці становив \$0,06 млрд. Підсумки першого півріччя 2019 року продемонстрували приріст прямих іноземних інвестицій у розмірі \$0,84 млрд, зокрема: надходження інвестицій - \$1,26 млрд, вилучення - \$0,73 млрд та внесок курсової різниці \$0,52 млрд [7].

З січня 2014 р. по грудень 2018 р. курс долара США по відношенню до гривні збільшився майже в 3 рази: з 7,99 грн/дол. до 23,25 грн/дол. Серед ключових факторів такої дестабілізації валютного курсу слід виділити: збільшення обсягів державних запозичень; заниження курсу іноземної валюти за рахунок міжнародних позик; високий рівень інфляції; зменшення інвестицій в економічний розвиток країни; недосконала законодавча база, яка не може надати економічних гарантій іноземним інвесторам; високий рівень доларизації економіки; збільшення впливу спекулятивних операцій на функціонування валютного ринку тощо.

В результаті девальвації національної валюти починаючи з 2014 року відбуваються деструктивні зміни, що впливають на зовнішньоекономічну діяльність в економіці, зокрема, це: зменшення кількості іноземних компаній, які функціонують на території України; зменшення припливу інвестицій; від'ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу; попит населення на валюту з метою збереження коштів; збільшення заборгованості країни; скорочення золотовалютного резерву України [2, с. 46].

Значна волатильність валютного курсу гривні для суб'єктів господарювання, що здійснюють ЗЕД, призводить до загострення такої проблеми, як втрати від курсових різниць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання бухгалтерського обліку курсових різниць та відображення їх впливу на фінансову звітність широко досліджуються у науковому просторі. Серед вітчизняних науковців цієї галузі слід виділити роботи: М. Бойцова [1], Д. Дубицького [2], Я. Кавторєва [1], О. Михайленко [1], О. Пилипенко [4], О. Української [8], В. Фесенко [9], Д. Чирки [10] та інших. У зарубіжній економічній літературі особливості обліку відображення курсових різниць вивчали: Є.В. Арська, Л.Н. Водоп'янова, Н.А. Заломіна, А.Ф. Заляєєв, М.А. Іванов, В.Ф. Палій, Н.В. Рогожина, А.В. Сажнев та інші.

Зважаючи на значний досвід у викладенні термінологічного базису, а також основних аспектів відтворення операцій, в результаті яких виникають курсові різниці, на сьогодні залишається ряд питань, які потребують більш детального висвітлення.

Мета роботи – охарактеризувати поняття «іноземна валюта» в контексті положень основних законодавчих документів та з огляду на сферу регулювання бухгалтерського обліку; визначити правила відображення операцій в іноземній валюті в бухгалтерському обліку та розкрити на цій основі порядок

розрахунку курсових різниць та зупинитися на ключових питаннях щодо відтворення таких операцій в обліку й фінансовій звітності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для аналізу особливостей обліку курсових різниць важливо розуміти, що являє собою іноземна валюта, яка обумовлює їх виникнення в результаті здійснення інвалютних операцій. Звертаючись до викладення цього поняття в законодавстві, слід виділити такі специфічні форми та пов'язані з ним елементи як: кошти, платіжні документи, грошові знаки, електронні кошти, рахунки в банках та інших фінансово-кредитних установах. При цьому, всі перелічені атрибути іноземної валюти завжди містять в собі ключову ознаку – вони є іноземними (рис. 1).

Фокусом нормативно-правового регулювання бухгалтерському обліку виступають положення (стандартами) бухгалтерського обліку. Зокрема, профільним «інвалютним» стандартом у відображенні відповідних операцій є П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів». З огляду на це слід зазначити, що цей стандарт більш лаконічно регламентує визначення терміну «іноземна валюта». Так, ним встановлено, що: іноземна валюта — валюта інша, ніж валюта звітності (п. 4 П(С)БО 21). Нормативно встановленою валютою фінансової звітності є грошова одиниця України, тобто гривня, тобто, перефразовуючи дане визначення, отримаємо, що іноземна валюта — валюта інша, ніж гривня. Тобто сфера бухгалтерського обліку, з одного боку, надає додаткову ознаку формам вираження іноземної валюти, яка пов'язана зі звітністю. З іншого боку, бухгалтерське трактування демонструє підхід від зворотного.

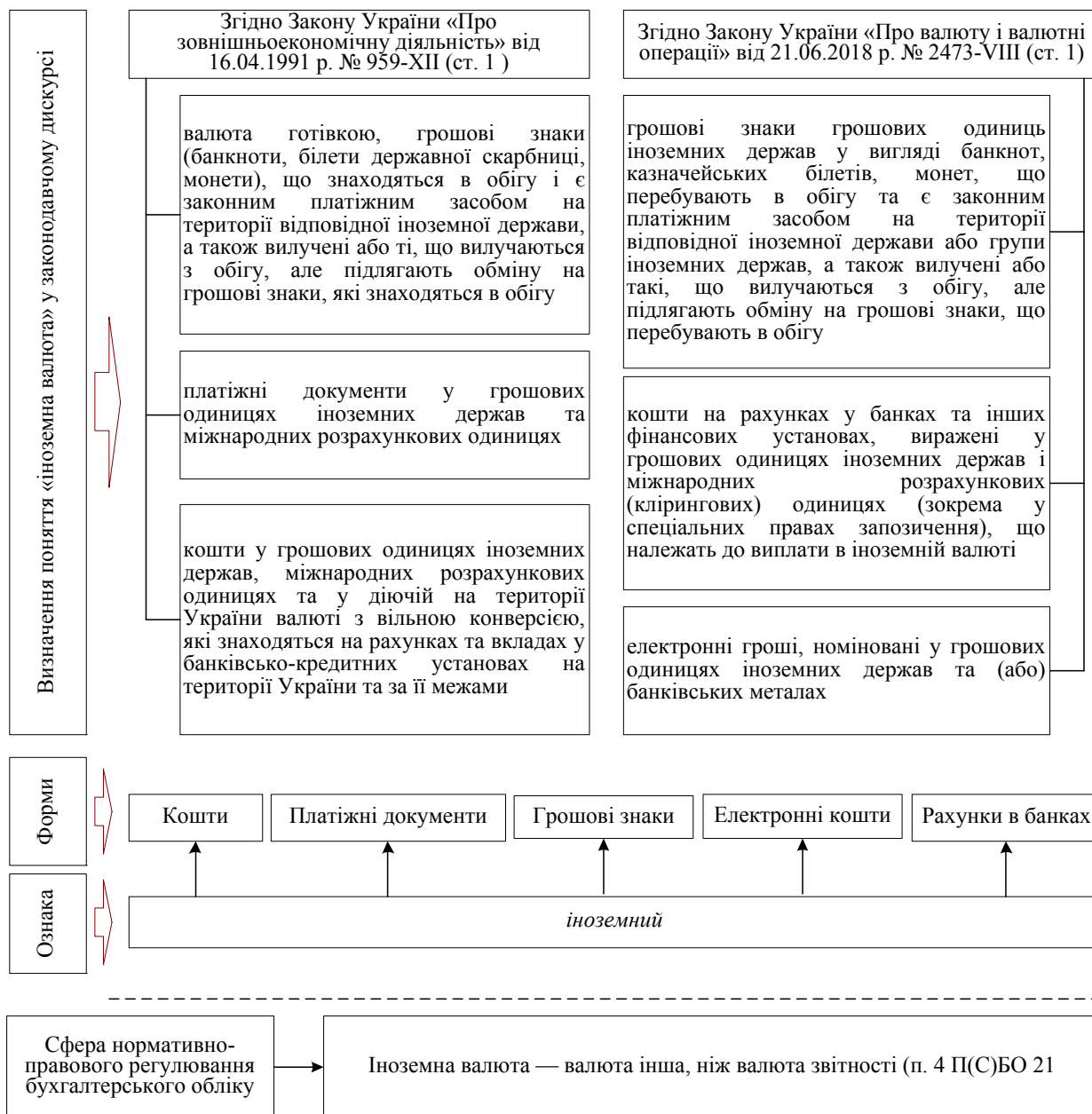

Рис. 1. Характеристика поняття «іноземна валюта»

Примітка: складено на основі [5]

Характеристика іноземної валюти дозволяє перейти до розгляду специфіки операцій з цим об'єктом обліку. До операцій в іноземній валюті належать господарські операції, вартість яких визначена в іноземній валюті чи які потребують розрахунків в іноземній валюті.

Крім цього, варто зазначити, що особливості обліку операцій в іноземній валюті безпосередньо залежать від кількох факторів.

По-перше, значну роль відіграє тип статті балансу, до якої належить така операція. Так, виділяють: монетарні та немонетарні статті [3].

Монетарні статті — статті балансу про грошові кошти, а також про такі активи й зобов'язання, які будуть отримані чи сплачені у фіксованій (або визначеній) сумі грошей чи їх еквівалентів (п. 4 П(С)БО 21). До них належать:

- грошова дебіторська заборгованість в іноземній валюті;
- грошова кредиторська заборгованість в іноземній валюті;
- іноземна валюта на рахунку підприємства та в касі;
- валютна позика;
- депозит в іноземній валюті тощо.

Немонетарні статті — статті інші, ніж монетарні статті балансу (п. 4 П(С)БО 21). Наприклад, товарна дебіторська або кредиторська заборгованість.

Тобто, зміна валютного курсу не завжди призводить до виникнення курсових різниць. Це обумовлено тим, що в бухгалтерському обліку різниці розраховуються виключно за монетарними статтями. При цьому, за немонетарними статтями курсові різниці не розраховуються.

Крім цього, важливо, що позитивна або від'ємна різниця між вартістю іноземної валюти за курсом НБУ і за комерційним (ринковим) курсом МВРУ (тобто за курсом, за яким валюта купувалася уповноваженим банком в дійсності) не визнається курсовою різницею [6].

По-друге, спеціальні підходи до обліку операцій в іноземній валюті обумовлені тим фактом, що відображення в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності такої операції потребує перерахунку в гривні.

Загальні правила відображення операцій в іноземній валюті в обліку зазначені в П(С)БО 21 (рис. 2). З метою розкриття сутності таких операцій доцільно більш детально розглянути положення цього стандарту й проаналізувати взаємовплив окремих його тезисів.

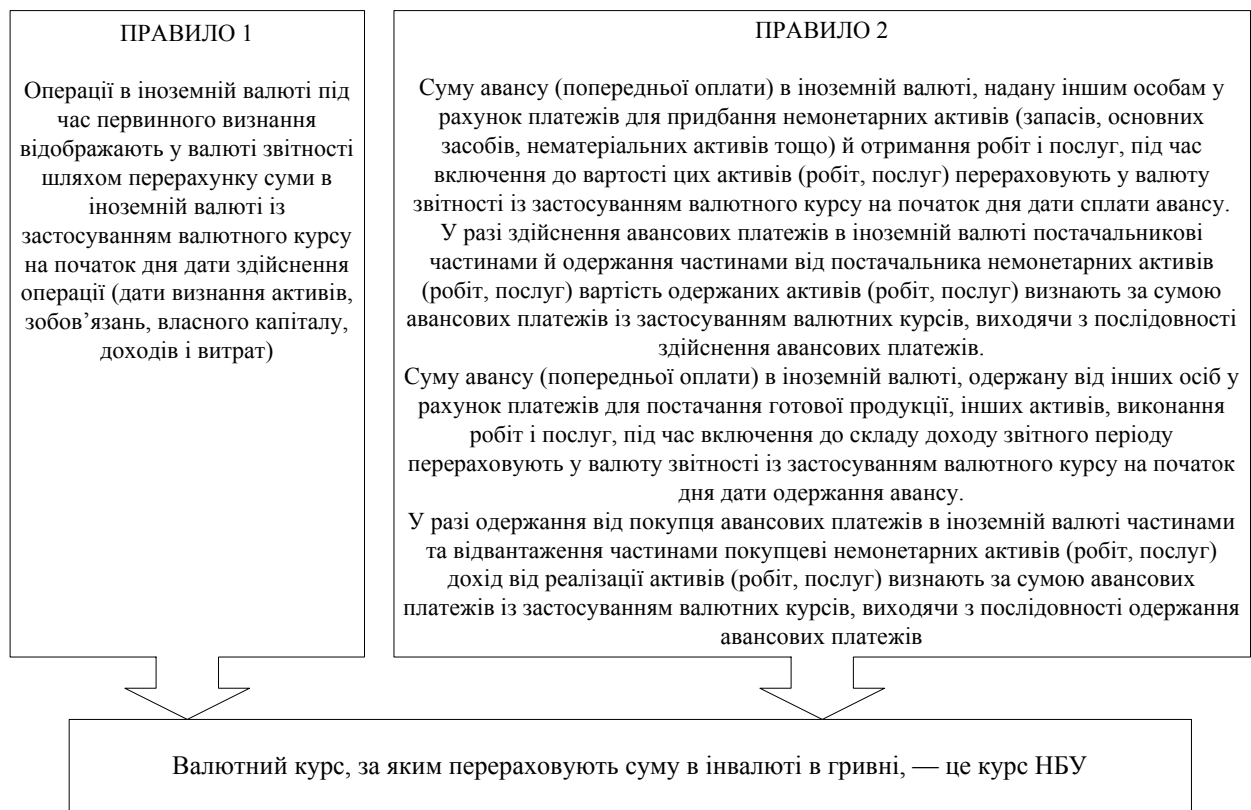

Рис. 2. Правила відображення операцій в іноземній валюті в обліку

Примітка: складено на основі [5]

Одним з основоположних постулатів щодо відображення господарських операцій в іноземній валюті залишається правило перерахунку таких операцій у гривні за курсом НБУ.

Тобто, при первинному визнанні господарської операції в іноземній валюті, для відображення операції в бухгалтерському обліку цю іноземну валюту необхідно перерахувати в гривні за курсом НБУ на дату здійснення

такої операції. При цьому важливо пам'ятати, що валютний курс, за яким здійснюють перерахунок суми в інвалюті в гривні, — це курс НБУ.

Відповідно до п. 4 ПС(Б)О 21, «валютний курс — установлений Національним банком України курс грошової одиниці України до грошової одиниці іншої країни».

Таким чином, операції в інвалюті перераховують у гривні виключно за курсом НБУ. Використання міжбанківського валютного курсу України можливо лише для розрахунку доходу/витрат від купівлі/продажу валюти.

Вимірювання та облік курсових різниць, які виникають при здійсненні кожної валютної операції, є складними та вимагають оформлення значною кількістю бухгалтерських проведення [10, с. 391].

Курсові різниці, які виникають за результатами діяльності пов'язаних суб'єктів господарювання, можуть формуватися за рахунок: курсових різниць від внутрішньогрупових операцій; курсових різниць від самостійних (зовнішніх) операцій пов'язаного підприємства [9, с. 193].

Переходячи до питань звітності, слід відзначити, що датою балансу є дата, на яку складено баланс підприємства. Відповідно до п. 3 П(С)БО 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах», датою балансу є кінець останнього дня відповідного звітного періоду.

Відповідно до п. 137.5 ст. 137 Податкового кодексу України (далі – ПКУ) встановлюється річний податковий (звітний) період. Тобто для платників податку звітним періодом для складання фінансової звітності є календарний рік. Однак, проміжна фінансова звітність може складатися поквартально наростаючим підсумком: за результатами першого кварталу, першого півріччя, дев'яти місяців. Крім того, відповідно до облікової політики суб'єкта господарювання фінансову звітність можна складати за інші періоди (ч. 1 ст. 13 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність»).

Важливо зазначити, що у п. 1 р. II НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» встановлено, що баланс підприємства складають станом на кінець останнього дня звітного періоду. Суб'єкти господарювання, які складають фінансову звітність і консолідовану фінансову звітність за НП(С)БО, мають готувати проміжну фінансову звітність, яка відповідає відповідному періоду (I квартал, перше півріччя, дев'ять місяців), наростаючим підсумком із початку звітного року у складі балансу та звіту про фінансові результати.

Виходячи з цих положень, можна зробити висновок щодо загального правила складання балансу та розрахунку курсових різниць (рис. 3).

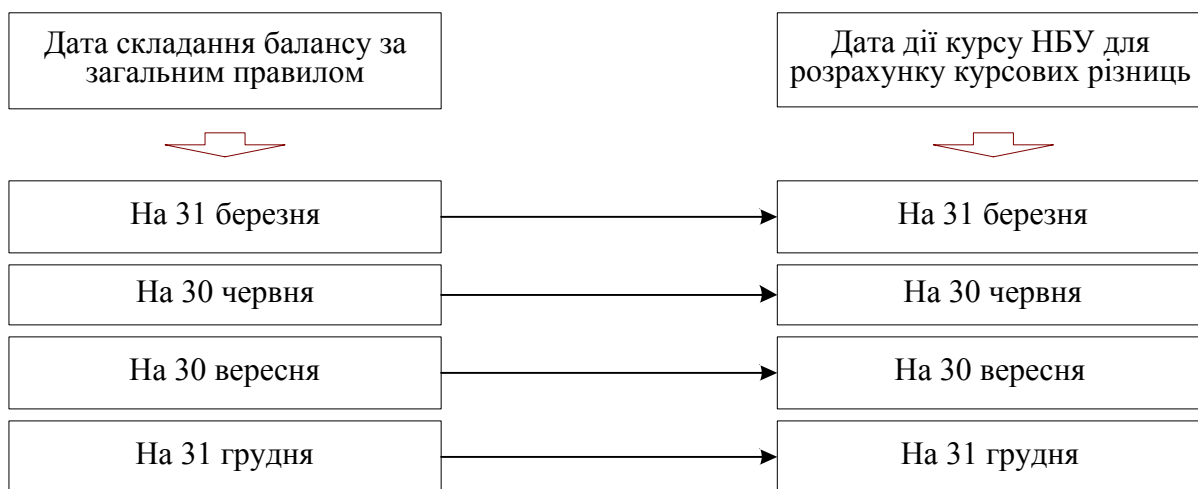

Рис. 3. Відповідність дати розрахунку курсових різниць даті балансу

Тобто за загальним правилом баланс складають та подають станом на такі звітні дати: 31 березня, 30 червня, 30 вересня (для проміжної фінзвітності) та на 31 грудня (для річної). Виходячи з цього, курсові різниці необхідно визначати за курсом НБУ, який діяв станом на 31.03, 30.06, 30.09 і 31.12. Виключенням виступають ті суб'єкти господарювання, які звітують раз на рік, для них розрахунок курсових різниць проводять на дату балансу — тобто на 31.12.

При цьому необхідно пам'ятати, що датою господарської операції є дата фактичного здійснення операції в інвалюті (погашення монетарної статті тощо).

Окремої уваги заслуговує механізм розрахунку курсової різниці та відображення її в обліку.

Розрахунок курсової різниці здійснюють за такою формулою (1):

$$КР = СГОх(К2 - К1) \quad (1)$$

де: КР — сума курсових різниць;

СГО — сума господарської операції (монетарної статті);

K1 — курс НБУ на дату виникнення монетарної статті чи дату балансу (залежно від того, яка подія сталася пізніше);

K2 — курс НБУ на дату визначення курсової різниці (на дату балансу чи на дату розрахунків).

За загальним підходом відображення курсових різниць у бухгалтерському обліку відбувається за двома ключовими правилами (рис. 4).

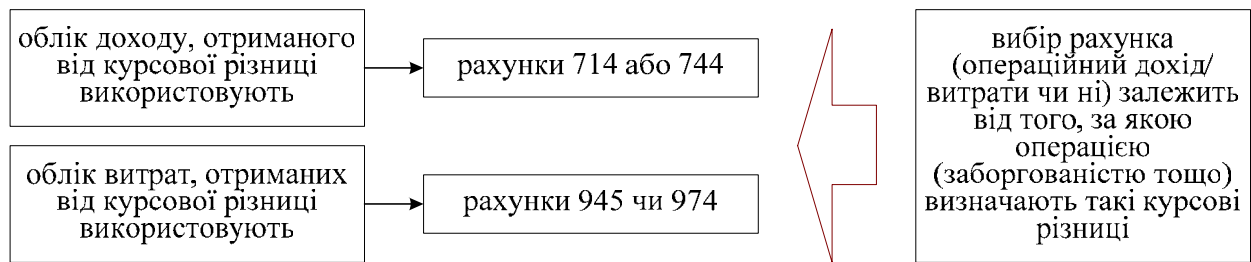

Рис. 4. Загальне правила відображення курсових різниць у бухгалтерському обліку

Опираючись на ці аспекти, необхідно зазначити, що при виборі рахунку вирішальну роль відіграє цільовий характер операції (лист Мінфіну України від 24.03.2004 р. № 31-04200-20-25/4757).

У П(С)БО 21 передбачено, що визначення курсових різниць за монетарними статтями в інвалюті можна проводити у таких випадках:

- на дату балансу;
- на дату здійснення господарської операції в її межах або за всією статтею. При цьому, порядок розрахунку — у межах операції чи за всією статтею — має бути закріплено в обліковій політиці.

Незалежно від обраного варіанту, загальний вплив на фінрезультат буде однаковий.

Інша картина буде продемонстрована за умов розгортання значень доходів і витрат від курсових різниць, які за таких умов відрізнятимуться. Це важливий аспект, про який необхідно пам'ятати, що обумовлено випадками, коли вибір способу розрахунку курсових різниць на дату операції (за сумою операції чи за всією статтею) безпосередньо впливатиме на обсяг показників, з урахуванням 20-мільйонного «доходного» критерію, які є підставою для визначення факту виникнення у податковому обліку суб'єкта господарювання зобов'язання застосовувати «податкові» різниці, передбачені р. III ПКУ.

Звертаючись до вимог до відображення курсових різниць у фінансовій звітності, слід зазначити, що п. 3 р. IV НП(С)БО 1 не дозволяє згортання статей активів і зобов'язань, а також доходів і витрат. Виключенням є випадки, передбачені відповідними НП(С)БО або МСФЗ.

Таким чином, відсутність у НП(С)БО вказівок щодо згортання доходів і витрат, які виникають від курсових різниць, є підставою для розгорнутого відображення підприємствами, які складають фінансову звітність за П(С)БО, курсових різниць в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності.

Висновки. В результаті дослідження було надано характеристику поняття «іноземна валюта» в контексті положень основних законодавчих документів та з огляду на сферу регулювання бухгалтерського обліку. Звертаючись до викладення цього поняття в законодавстві, було виділено такі специфічні форми та пов'язані з ним елементи як: кошти, платіжні документи, грошові знаки, електронні кошти, рахунки в банках та інших фінансово-кредитних установах. При цьому було зроблено акцент на ключовій ознаці, властивій всім переліченим атрибутам іноземної валюти, яка виражається в іноземному походженні. Визначено правила відображення операцій в іноземній валюті в бухгалтерському обліку. На цій основі розкрито порядок розрахунку курсових різниць та досліджено ключові питання щодо відтворення таких операцій в обліку й фінансовій звітності.

З огляду на проведене дослідження необхідно зазначити, що подальші наукову роботу доцільно проводити в напрямі поглиблення податкових аспектів розкриття курсових різниць, удосконалення й гармонізації бухгалтерського та податкового обліку цього об'єкту обліку.

Список використаних джерел.

1. Валютні операції: порядок здійснення та облік / [Кавторєва Я., Михайленко О., Бойцова М., Кузнецов В., Казанова М.]; [5-те вид.]. Х.: Фактор, 2008. 256 с.
2. Дубицький Д. П., Фесенко В. В., Ніколенко В. В. Внутрішній аудит та управління курсовими різницями при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності. Облік і фінанси. 2018. № 1. С. 45-52
3. Орищенко М. Н., Прохар Н. В. Учёт дебиторской и кредиторской задолженности в иностранной валюте: проблемы и пути решения. Дванадесета міжнародна научна конференція на младите учени «Икономиката на България и Европейския Съюз: наука и бизнес». Сборник с доклади (София, УНСС 11 ноември 2016 г.). Издателство на ВУЗФ «Св. Григорий Богослов»: София, 2016. 837 с. С.262–270.
4. Пилипенко О. І. Корпоративні права в системі бухгалтерського обліку: монографія. Житомир: ФОП Кузьмін Дн.Л., 2010. 612 с.

5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 “Вплив змін валютних курсів”. Затверджено Наказ Міністерства фінансів України від 10.08.2000 р. № 193. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0515-00>

6. Помулева В. М. Курсові різниці: облік та відображення у звітності. Особливості економічних реформ в Україні, пов’язаних з вимогами євроінтеграції: колективна монографія за ред. С. В. Шарова, Н. М. Левченко, ЗНТУ. Запоріжжя : СТАТУС, 2017. С. 191-207.

7. Прямі іноземні інвестиції в Україну за 9 міс.-2019 зросли на \$1,82 млрд. Інтерфакс Україна URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/627380.html>

8. Українська О. О. Оцінка валютної позиції підприємства. *Бізнес Інформ*. 2012. С. 104–108.

9. Фесенко В.В. Аналіз курсових різниць як процедура внутрішнього аудиту групи пов’язаних підприємств. *Економічний аналіз*. 2018. Т. 28(2). С. 191-199. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2018_28%282%29_26

10. Чирка Д. М., Поплавська А. А. Курсові різниці як наслідок коливання валютних курсів: обліковий аспект. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2011. С. 385-391.

References.

1. Kavtoreva, Ya. Mykhaylenko, O. Boytsova, M. Kuznetsov, V. and Kazanova, M. (2008), Valiutni operatsii: poriadok zdijsnennia ta oblik [Currency operations: order of health and region], Faktor, Kharkiv, Ukraine.

2. Dubytskiy D. Fesenko, V. and Nikolenko, V. (2018), “Internal audit and management of exchange rate retailers in the case of healthy business opportunities”, *Oblik i finansy*, Vol. 1, pp. 45-52.

3. Oryshchenko, M. and Prokhar, N. (2016), “Accounting for receivables and payables in foreign currency: problems and solutions”, *Dvanadeseta mezhdunarodna nauchna konferentsiya na mladyte ucheny «Ykonomykata na B'lharyia y Evropejskyia S'iuiz: nauka y byznes»*. Sbornyk s doklady [Twelfth International Scientific Conference of Young Scientists “The Economy of Bulgaria and the European Union: Science and Business”. Collection of reports], Izdatelstvo yf VUZF ‘Sv. Grigoriy Bogoslov’, Sofiya, Bulgari,a 11 nov, pp.262-270.

4. Pylypenko, O. (2010), *Korporatyvni prava v systemi bukhhalters'koho obliku* [Corporate rights in accounting systems], FOP Kyzmin Dn.L., Zhitomyr, Ukraine.

5. Ministry of Finance of Ukraine (2000), Order “Accounting Standard 21 “The Impact of Changes in Foreign Exchange Rates”, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0515-00> (Accessed 25 March 2020).

6. Pomulyeva, V. (2017), *Kursovi riznytsi: oblik ta vidobrazhennia u zvitnosti. Osoblyvosti ekonomichnykh reform v Ukraini, pov'iazanykh z vymohamy ievrointehratsii* [Courses of education: the region and the image of soundness. Peculiarities of economic reforms in Ukraine, due to the cooperation of the European Integration], ZNTU. STATUS, Zaporizhzhya, Ukraine, pp. 191-207.

7. Interfaks Ukrayina (2019), “Direct foreign investment in Ukraine for 9 ms-2019 grew by \$ 1.82 billion”, available at: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/627380.html> (Accessed 20 March 2020).

8. Ukrayinska, O. (2012), “Estimation of foreign currency position”, *Biznes Inform*, pp. 104-108.

9. Fesenko, V. (2018), “Analysis of exchange rates as a procedure for internal audit of a group of financial statements”, *Ekonomichnyy analiz*, vol. 28. pp. 191-199.

10. Chirka, D. and Poplavska, A. (2011), “Courses of exchange of currency exchange rates: regional aspect”, *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalters'koho obliku, kontroliu i analizu*, pp. 385-391.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2020 р.